

TINTA CONTRA HITLER

Mario Armengol,
caricaturista en la II Guerra Mundial

Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat
MuVIM

VALENCIÀ

MUSEU VALENCIÀ DE LA IL·LUSTRACIÓ I DE LA MODERNITAT · MuVIM

President de la Diputació de València

Vicente J. Mompó Aledo

Diputat de l'Àrea de Cultura

Paco Teruel Machí

Director del MuVIM

Rafael Company

Subdirectora

Carmen Ninet

Cap d'exposicions

Amador Griñó

Cap d'investigació i gestió cultural

Marc Borràs

Cap de protocol i activitats didàctiques

Amparo Sampedro

Cap de gestió administrativa

Adelaida Soler

Administració i servicis tècnics

Nerea Franco, María Moya, María José Iglesias, Manuel Gómez, Rosa María Borao

Biblioteca

Sergio Vilata, Benedicta Chilet, Sabina Tomás

Cap de coordinació d'exposicions

María José Navarro

Exposicions temporals i itinerants

Pilar Albiach, María José Hueso, Vicent Flor

Exposicions permanents i patrimoni arqueològic

Rosa María Albiach

Gestió de publicacions

Esmeralda Hernando

Comunicació, webs i xarxes socials

Alejandro Piera

Publicacions digitals i activitats intergeneracionals

Manuel Ventimilla

Producció

Ada Moya, Regina Pallardó

Atenció al públic en sales i en consigna

Mercedes Aguilar, Elena Rosa Peña

GUIA DE VISITA: EXPOSICIÓ «TINTA CONTRA HITLER. MARIO ARMENGOL, CARICATURISTA EN LA II GUERRA MUNDIAL»

Edició

Diputació de València · Museu Valencià de la Il·lustració i de la Modernitat (MuVIM)

Coordinació general

Amador Griñó

Coordinació editorial

Esmeralda Hernando

Coordinació de continguts

i apèndix numismàtic

Rafael Company

Textos i selecció de dibuixos

Arnau González i Vilalta

Plàcid Garcia-Planas

Procedència de les obres

Col·lecció Família Armengol Gasull

A. L. & P. A. Kiddey

Col·lecció P. Garcia-Planas

Col·lecció A. González i Vilalta

Disseny i maquetació

Espirelius

Fotografies dels cartoons

Paco Alcántara

Traducció i correcció de textos

1 més. Serveis Lingüístics i Editorials

Impressió

Impremta Diputació de València

DL: V-2247-2024

© Dels autors i del MuVIM

Amb la col·laboració de

Fotografies dels personatges

https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Bundesarchiv_Bild_102-13774_AdoIf_Hitler.jpg

<https://sh.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Gustavogoring1939.JPG>

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_183-R99621_Heinrich_Himmler.jpg?use-lang=ru

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_102-01888A_Joseph_Goebbels.jpg?use-lang=fr

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Benito_Mussolini_Portrait.jpg

<https://en.wikipedia.org/wiki/File:Vitorioemanuel.jpg>

[https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Hideki_T%C5%8D-j%C5%8D_portrait_\(cropped\).jpg](https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Hideki_T%C5%8D-j%C5%8D_portrait_(cropped).jpg)

[https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Philippe_P%C3%A9tain_\(en_civil_automour_de_1930\).jpg](https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Philippe_P%C3%A9tain_(en_civil_automour_de_1930).jpg)

https://ca.wikipedia.org/wiki/Fitxer:Pierre_Laval_a_Meurisse_1931.jpg

https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Francisco_Franco_1930.jpg

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sir_Winston_Churchill_-_19086236948_\(cropped2\).jpg?use-lang=fr](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Sir_Winston_Churchill_-_19086236948_(cropped2).jpg?use-lang=fr)

https://de.wikipedia.org/wiki/Datei:Chiang_Kai-shek.jpg

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:De_Gaulle-OWI.jpg

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Vincenzo_Liviossa_-_Franklin_D._Roosevelt_-_Google_Art_Project.jpg

https://es.m.wikipedia.org/wiki/Archivo:JStalin_Secretary_general_CCCP_1942_flipped.jpg

Londres, 29-XII-1940. Herbert Mason

https://en.m.wikipedia.org/wiki/File:Air_Raid_Damage_in_Britain_during_the_Second_World_War_HU36220.jpg

L'APOCALIPSI DIBUIXAT

És el descobriment de l'únic artista espanyol que va treballar massivament per a la propaganda britànica i dels aliats durant la Segona Guerra Mundial.

Del 1941 al 1945, el català Mario Armengol Torrella (Sant Joan de les Abadesses, 1909 - Nottingham, 1995) va dibuixar uns dos mil *cartoons* (caricatures) contra el Tercer Reich i l'Eix per a publicar-los en diaris i revistes de països aliats de Londres i neutrals, de Nova Zelanda a Haití.

És un espectacular fresc, fins ara desconegut, en què ixen caricaturitzats quasi tots els fronts de guerra i les figures més destacades d'aquell combat brutal.

Tot això, a més, satiritzat en un estil versàtil i tremendament modern, que apunta ja cap al còmic actual i ens segueix interpel·lant sobre els límits de l'humor i sobre una qüestió molt transcendent: fins a quin punt, en un context determinat, un il·luminat farcit d'odi –amb la complicitat d'ambiciosos i immorals– pot conduir pobles sencers cap a l'abisme, seduint la pròpia societat fins a la degradació col·lectiva.

CRONOLOGIA

1939

- . **1 setembre:** Alemanya envaeix Polònia.
- . **3 setembre:** França i el Regne Unit declaren la guerra a Alemanya.
Comença la Segona Guerra Mundial a Europa.
- . **17 setembre:** la Unió Soviètica envaeix la Polònia més oriental.
Posteriorment, l'Estat soviètic ocupa altres països veïns.

1940

- . **abril:** massacre de Katin, on els soviètics assassinen 10.000 oficials i civils polonesos.
- . **abril-juny:** batalla de Narvik a Noruega. M. Armengol hi és present.
- . **22 juny:** França firma l'Armistici, la derrota, amb Alemanya.
- . **juliol-octubre:** batalla d'Anglaterra entre la Luftwaffe alemanya i la RAF britànica.
- . **27 setembre:** Alemanya, Itàlia i el Japó firmen el Pacte Tripartit.

1941

- . **22 juny:** Alemanya envaeix la Unió Soviètica.
- . **7-8 desembre:** els Estats Units declaren la guerra al Japó després de l'atac a Pearl Harbor.

1942

- . **20 gener:** en la Conferència de Wannsee, Alemanya planifica l'extermini de tots els jueus d'Europa.
- . **9 juny:** el Japó ocupa les Filipines i aconsegueix la seua màxima expansió al sud-est asiàtic.
- . **8 novembre:** desembarcament angloamericà a l'Àfrica del Nord Francesa.

1943

- . **2 febrer:** el VI Exèrcit alemany es rendeix a Stalingrad.
- . **10 juliol:** les forces angloamericanes desembarquen a Sicília.
- . **25 juliol:** el Gran Consiglio del Fascismo destitueix i empresona Mussolini.
- . **8 setembre:** Itàlia es rendeix als aliats i queda dividida en dos zones, amb els alemanys al nord, on restituiran Mussolini al poder.

1944

- . **6 juny:** desembarcament dels aliats a Normandia.
- . **1 agost:** l'ofensiva soviètica fa retrocedir les forces nazis fins a Varsòvia.
- . **20-25 agost:** els aliats alliberen París.

1945

- . **27 gener:** les tropes soviètiques alliberen el camp d'extermini nazi d'Auschwitz.
- . **28 abril:** Mussolini és executat per un partisa. El seu cadàver serà exhibit al centre de Milà.
- . **30 abril:** Hitler se suïcida en el seu búnquer de la Cancelleria del Reich a Berlín.
- . **8 maig:** Alemanya firma la rendició. La guerra acaba a Europa.
- . **6 i 9 agost:** bombardeig nuclear nord-americà sobre Hiroshima i Nagasaki.
- . **2 setembre:** rendició incondicional del Japó. S'acaba la guerra a Àsia.

ELS PAÏSOS DE L'EIX, LA FRANÇA COL-LABORACIONISTA I L'ESPANYA FRANQUISTA

ADOLF HITLER **(1889-1945)**

Síntesi de mediocritat intel·lectual i d'encantador de serps capaç de mobilitzar les masses, el seu règim dictatorial i sanguinari portà Alemanya a l'intent de dominar Europa amb una guerra d'agressió brutal (que va incloure l'Holocaust, o genocidi dels jueus, les massacres d'eslaus, el genocidi dels gitanos, etc.). Còctel de ressentiment nacionalista, demagògia antisemita, frustració personal i egolatria desmesurada, encendria la metxa del pitjor conflicte mai vist. Es llevà la vida d'un tir al cap el 30 d'abril de 1945.

**Hermann Göring
(1893-1946)**

Segon jerarca del règim nazi alemany. Antic heroi de l'aviació en la Gran Guerra, egòlatra i espoliador d'art, comandarà la Luftwaffe. Sentenciat a la forca en els judicis de Nuremberg, va morir en ingerir una càpsula de cianur de potassi.

**Heinrich Himmler
(1900-1945)**

Controlava totes les forces de seguretat del Reich i la xarxa de camps de concentració i extermini. Responsable de la mort de milions de jueus. Detingut pels aliats, va morir en ingerir una càpsula de cianur de potassi.

**Joseph Goebbels
(1897-1945)**

Figura clau del nazisme per la seua capacitat d'idear un nou model de propaganda de masses brutal i seductor alhora. Se suïcidarà amb la seua esposa i els sis fills al búnquer de Hitler.

**Benito Mussolini
(1883-1945)**

Dictador italià entre 1922 i 1945. Fundador del feixisme, la seua participació en la guerra anirà sempre a l'ombra de les victòries nazis. Executat pels partisans antifeixistes l'abril del 1945, el seu cadàver serà exhibit al centre de Milà.

**Víctor Manuel III
(1869-1947)**

Monarca italià durant la Primera i Segona Guerra Mundial. El seu rol esdevindrà clau per a permetre l'ascens al poder del moviment feixista el 1922 i per a fer caure la casa de Savoia el 1946.

**Hideki Tojo
(1884-1948)**

Militar i primer ministre nipó al llarg de la guerra d'expansió japonesa al sud-est asiàtic. Ferm defensor de l'aliança amb els nazis. Sentenciat en els judicis de Tòquio i executat a la forca.

**Philippe Pétain
(1856-1951)**

Heroi francès de la Gran Guerra i dictador de la França ocupada durant la Segona Guerra Mundial. Processat després de la victòria aliada, la seua condemna a mort pel col·laboracionisme amb els crims nazis per part d'ell i el seu règim –dit «de Vichy»– serà commutada per cadena perpètua.

**Pierre Laval
(1883-1945)**

Ministre i cap de govern del règim dictatorial i col·laboracionista francès, esdevingué la figura més infamada per la fidelitat absoluta cap als alemanys. Afusellat per la França Lliure per alta traïció.

**Francisco Franco
(1892-1975)**

Dictador arribat al poder gràcies, en molt bona part, a l'ajuda militar de l'Eix nazi i feixista en el transcurs de la Guerra Civil espanyola. A l'estiu de 1941 va disposar que Espanya participara en el front de l'est al costat dels nazis amb la División Azul, contingent de voluntaris dissolt l'octubre de 1943. El Caudillo, com també era conegut, sobreviurà a tot i es prolongarà en el poder fins a la seua mort.

ELS PAÏSOS ALIATS

Winston Churchill
(1874-1965)

Amb un puro a la boca i la V de *victòria* a la mà, esdevindrà el símbol de la resistència britànica a l'hegemonia nazi a Europa com a primer ministre des de juny de 1940 fins al final de la guerra.

Chiang Kai-shek
(1887-1975)

Líder del partit nacionalista xinès Guomindang, esdevingué figura clau en la lluita contra l'ocupació japonesa. Aliat primer i enfrontat després amb els comunistes de Mao, acabà refugiat a Taiwan, on exercí el poder com a dictador.

Charles de Gaulle
(1890-1970)

De militar insubordinat a líder de la França Lliure en un complex exili britànic. De general desconegut a símbol de la Resistència als alemanys fins a esdevindre president després de l'alliberament de 1944.

**Franklin D. Roosevelt
(1882-1945)**

President dels Estats Units durant la Gran Depressió, va declarar la guerra al Japó –i Alemanya– després de l'atac a Pearl Harbor el 1941. Morirà per causes naturals les darreres setmanes de guerra.

Ióssif Stalin (1878-1953)

Dictador sanguinari del que llavors era l'únic estat comunista, i responsable últim de l'Holodomor, la mort per fam de milions d'ucraïnesos (qualificada com un genocidi per part dels historiadors). Aliat de Hitler el 1939 i enemic el 1941, després de la invasió nazi de l'URSS, la resistència soviètica primer i l'ofensiva després determinaran la derrota alemanya a l'Europa oriental i bona part de la central.

CARTOONS **(1941-1945)**

MARIO ARMENGOL

Textos de

Plàcid Garcia-Planas & Arnau Gonzàlez i Vilalta

1. HITLER, NINOT INDULTAT?

És la foscor resumida en un ninot: Hitler.

Riure's d'ell és riure's del seu poder total. És l'encàrrec del govern de Churchill a Armengol: desfer amb tinta el seu mite. I és convertint el tirà en caricatura on el dibuixant arriba al nivell més alt en allò que el jove Hitler va suspendre: art.

Hitler és el ninot principal de la seua obra. El ninot a indultar no per a salvar-lo de la crema, sinó per a continuar ridiculitzant-lo. Encara que hagen passat huitanta anys.

Idyll («Idil·li»), 1942-1943 (Col·lecció Família Armengol Gasull). Publicat en *According to plan*. L'amor amb la mort ho és tot per a Adolf Hitler. El gas en resulta un complement dramàtic.

Weakness behind cruelty («Debilitat darrere de la crueltat»), 1944
(Col·lecció Família Armengol Gasull). Publicat en *Message. Belgian Review*,
35, Londres, setembre de 1944. El cap de les SS, Heinrich Himmler, és la cara
visible de la barbàrie hitleriana.

2. UN SÍMBOL A DERROTAR

Quants crims es van cometre a l'ombra seua?

El sentit de l'esvàstica –un mil·lenari emblema eurasiàtic– es capgira el 1933 quan el règim nazi la converteix en bandera nacional alemanya (i, el 1935, en l'única oficial). L'emblema nazi es va elevar a icona d'una nova *religió* que envai l'espai públic i privat dels alemanys. Quan Armengol començà a dibuixar caricatures per al govern britànic, l'esvàstica s'erigí en la creu a derrotar. I el ninoter s'hi recreà.

Aren't you Christians? (European Calvary) («No sou cristians? [Calvari europeu]»), 25 d'abril de 1943 (Col·lecció Família Armengol Gasull). Publicat en *According to plan*. Mentre es procedeix a la liquidació del gueto jueu de Varsòvia i la seua resistència heroica, l'Europa cristiana és sotmesa.

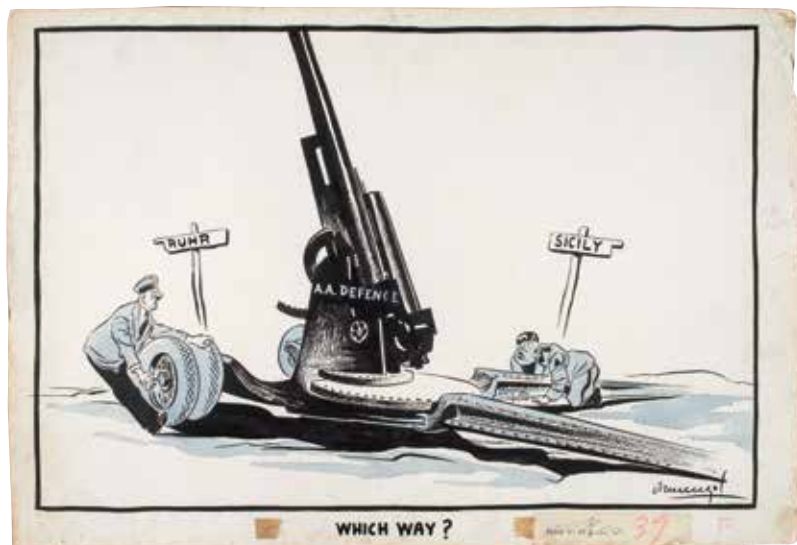
Sense títol (Revers: «I vaig veure que hi havia un cavall de color cendrós. El seu genet s'anomenava Mort, i anava acompanyada del seu reialme. Li van donar potestat sobre la quarta part de la terra, perquè matara amb l'espasa, la fam, la pesta [...]», Llibre de les Revelacions), gener de 1941 (A. L. & P. A. Kiddey). Abans de treballar per a la propaganda governamental britànica, l'artista ja començà a treballar en una sèrie d'obres relatives al nazisme caracteritzat com la suma del quatre genets de l'Apocalipsi bíblics.

3. UNA ESTRATÈGIA PER A RIURE

La sàtira no canvia cap estratègia militar, però serveix per burlar-se'n. És l'infinit poder d'Armengol: pot doblegar canons mentre Hitler canta victòria o trencar submarins mentre els nazis diuen que cada vegada en tenen més. És la batalla interpretada pel caricaturista a les ordres del Ministeri d'Informació britànic. Potser les indicacions rebudes s'emmotlen a la realitat, o potser no del tot, però en els seus dibuixos els alemanys sempre perden les batalles fent el ridícul.

Sense títol (Allied long range bombing... Russian advance [Bombardejos aliats de llarg abast... avanç rus]), 3 de novembre de 1943 (Col·lecció Família Armengol Gasull). Hitler atrapat entre les etapes prèvies de l'obertura del front occidental i el contraatac soviètic.

Which way? (A. A. Defence) («Cap a on? [Defensa antiaèria]»), 30 de juny de 1943 (Col·lecció Família Armengol Gasull). Publicat en *According to plan*. La capacitat antiaèria de l'Eix Roma-Berlín és incapaç de frenar els bombardejos angloamericans sobre Alemanya i l'illa de Sicília, just abans de la invasió de l'illa pels aliats.

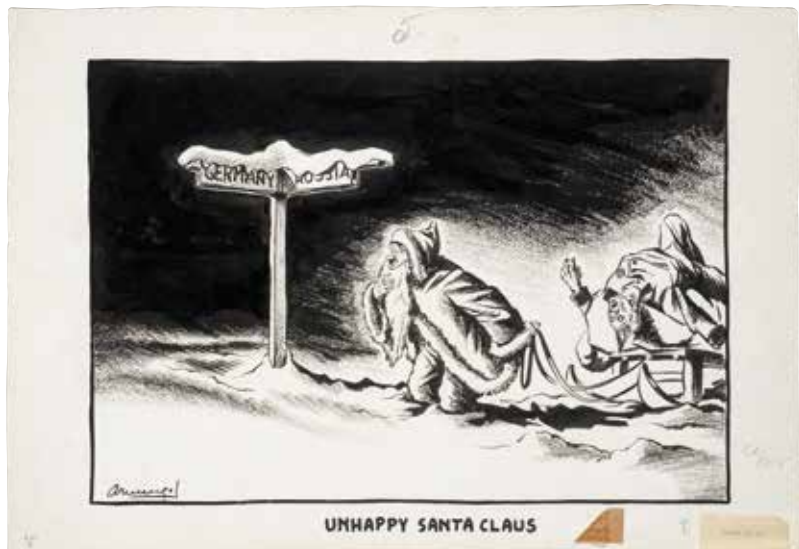
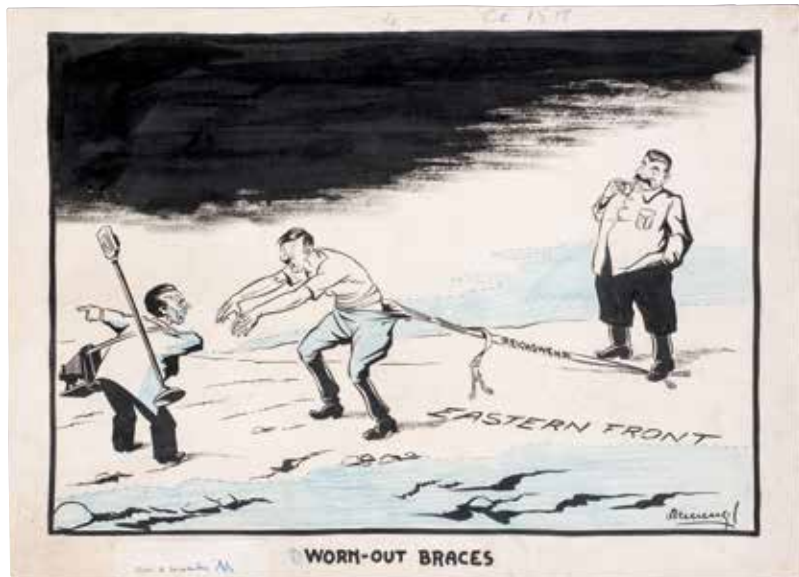

4. FRONT DE L'EST

Hitler serà derrotat a l'est, en el suposat *espai vital* del poble alemany on eren assassinats milions de jueus i eslaus. Però en aquesta expansió, com Armengol dibuixa, entra en escena el fang i la neu: derrotar la Unió Soviètica serà impossible. Els tancs de la Wehrmacht s'estavellen als Urals i els soldats alemanys només poden esperar la mort. Hi ha més est, i Armengol el caricaturitza: els Balcans. I molt més enllà de l'est: Hitler s'empenya perquè els seus aliats japonesos no ataquen els soviètics per l'altre extrem.

Worn-out braces («Tirants desgastats»), 1943-1944 (Col·lecció Família Armengol Gasull). Des de la victòria soviètica a Stalingrad el gener del 1943, Hitler està atrapat des del front de l'est per Stalin.

Unhappy Santa Claus («Santa Claus infeliç»), 11 de febrer de 1943 (Col·lecció Família Armengol Gasull). Hitler arrossega els cadàvers dels soldats alemanys morts i derrotats en la batalla de Stalingrad.

5. DE DISNEY ALS NIBELUNGS

Òpera, pintures, novel·les, dibuixos animats... La cultura serveix a Armengol per a ridiculitzar el Tercer Reich. No hi falta *Somni d'una nit d'estiu*, amb l'obra de Shakespeare convertida en *Somni d'una nit d'hivern* pels alemanys enterrats a la neu russa somiant amb una estufa. Roosevelt convertit en Gulliver arrossegant la US Navy cap al Japó. O el Mickey Mouse de *Fantasia* transformat en Hitler, que hipnotitza el poble alemany com a graneres. I, en els llambordins sagnants de Praga, el dibuixant s'avança al còmic negre de hui.

Floods in the Ruhr, floods in Warsaw... («Inundacions al Ruhr, inundacions a Varsòvia»), 26 de maig de 1943 (Col·lecció Família Armengol Gasull). Publicat en *According to plan*. Coincidència de les inundacions a l'industrial Ruhr alemany a causa de la destrucció de diverses preses pels bombardejos aliats; a Varsòvia, les inundacions eren de sang dels resistents jueus morts, uns 7.000, del gueto assaltat per alemanys.

Gulliver's travels («Els viatges de Gulliver»), 1944-1945 (Col·lecció Família Armengol Gasull). El president dels Estats Units, Franklin D. Roosevelt, convertit en Gulliver, arrossega la US Navy per l'oceà Pacífic cap al Japó.

FLOODS IN THE RUHR, FLOODS IN WARSAW...

GULLIVER'S TRAVELS

6. EL BIGOT DEL KÀISER

Quan va esclatar la Segona Guerra Mundial, només feia vint anys que havia acabat la Primera. Els polítics i les batalles de la guerra de 1914 eren presents en l'imaginari de 1939, i també en l'humor d'Armengol. Satiritzar l'ambició alemanya del passat era satiritzar la del present, i pel seu llapis desfilen el bigotot del kàiser i la tomba de Hindenburg, la batalla del Marne i Bismarck, fundador del Segon Reich el 1871. I encara més lluny: com no caricaturitzar Hitler com un Napoleó afonat en la neu de Rússia?

!.. (Bad News) (Males notícies), 1944? (Col·lecció Família Armengol Gasull). A Hitler li ix el bigotot del kàiser Guillem II en escoltar les males notícies del curs de la guerra. Com l'emperador, sap que serà derrotat.

Iron and blood all right, but what then? (Bismarck. Eisen und blut) («Ferro i sang estan bé, però llavors què? [Bismarck. Ferro i sang]»), 1944-1945 (A. L. & P. A. Kiddey). Hitler pretén inspirar-se en el cèlebre discurs del Canceller de Ferro del 1862, inici verbal de la unificació alemanya nou anys més tard.

7. DERROTA COMPARTIDA: ITÀLIA, FRANÇA, JAPÓ

Sense pal·liatius, els *cartoons* d'Armengol disparen contra els amics de Hitler. Primer, contra els col·laboracionistes francesos, liderats pel decrèpit mariscal Pétain i el seu president de govern, Laval. Vorejant el racisme, caricaturitza Laval amb uns trets que l'aproximen a una fisonomia estereotipada gitana. Dibuixa Mussolini, el dictador italià, com un xiquet que juga a la guerra, menystingut pels alemanys i que viu en un món d'imaginació. Dels japonesos? Fa sang dels seus dubtes i dels trets físics.

Sharing the umbrella (Luftwaffe) («Compartint paraigua [Forces aèries alemanyes]»), 1943 (Col·lecció Família Armengol Gasull). Publicat en *According to plan*. Els dos dictadors fundadors de l'Eix, Adolf Hitler i Benito Mussolini, intenten superar la tempesta d'atacs dels aliats amb un paraigua mentre comença a pujar el nivell de l'aigua.

Wait! Let's see what it says (Invasion; Punishment for the traitors) («Espera! A veure què diu [Invasió; Castic als traïdors]»), 1944 (A. L. & P. A. Kiddey). El règim col·laboracionista de Philippe Pétain i Pierre Laval patirà el castic dels aliats.

SHARING THE UMBRELLA

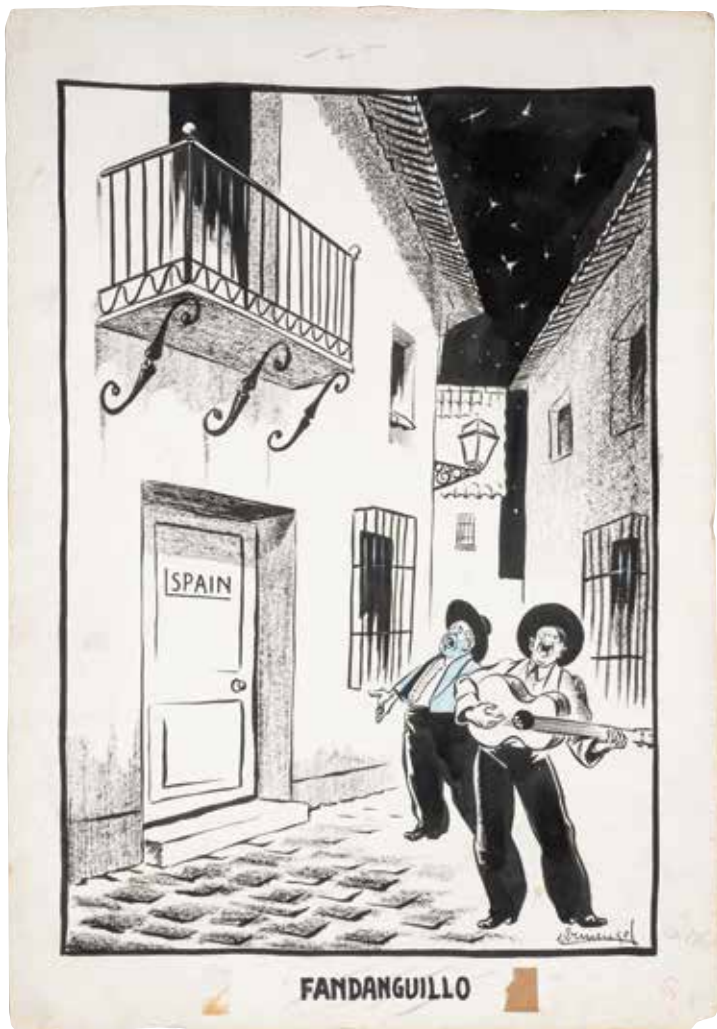
WAIT! LET'S SEE WHAT IT SAYS

8. PAÏSOS DESITJATS PER TOTS: ELS NEUTRALS, ESPANYA I FINLÀNDIA

La neutralitat té diferents intensitats, com la sàtira que Armengol aplica als països que intenten no mullar-se. És, per la complexitat de cada cas, el més difícil de caricaturitzar. Finlàndia, per exemple, una democràcia atacada pels soviètics primer, aliada del nazisme després i que, a última hora, es passarà al bàndol guanyador. Franco, per contra, facilita les coses al ninoter: el dibuixa com un titella o enllustrador a les mans de Hitler, com un militar que traïx el seu «mestre d'alemany» i corre darrere dels britànics quan veu el Tercer Reich trontollar.

Fewer and later (Naziland. Needs. Trains from: Turkey, Sweden, Spain, Switzerland) («Menys i més tard [Nazilàndia. Necessitats. Trens des de: Turquia, Suècia, Espanya, Suïssa]»), 1943-1944 (Col·lecció Família Armengol Gasull). L'imperi nazi no aconsegueix que els neutrals li venguen productes essencials per a continuar la guerra.

Fandanguillo, 1943? (Col·lecció Família Armengol Gasull). Hitler i Mussolini interpreten una peça de palo flamenc per a convèncer l'Espanya de Franco que continue sent una «neutral» aliada seua.

9. MORAL EN CAIGUDA LLIURE

Armengol mulla la seua sàtira en l'afonament del Tercer Reich. Arrogàncies agenollades, condecoracions d'última hora, incapacitat per a acceptar la derrota, una població que no entén per què el seu Reich –que havia de durar mil anys– està perdent la guerra: «No érem una raça superior?»

El caricaturista, però, no ho dibuixa per a afonar la moral de l'enemic: ni als soldats ni als civils alemanys els arribaven les seues vinyetes. Ho dibuixa per a deixar clar que son ells, els aliats, els qui tenen la moral disparada.

No more comfort now! («Ja s'han acabat les comoditats!»), 1 de febrer de 1943 (A. L. & P. A. Kiddey). Publicat en *According to plan*. Els aliats acaben d'iniciar la seua nova estratègia de «bombardeig les 24 hores del dia» sobre territori alemany: els avions de la USAAF, de dia; la RAF, de nit.

HITLER HAS DECORATED A NUMBER OF GENERALS.

GO ON, SMILE !

Go on, smile! (Hitler has decorated a number of generals) («Vinga, somriu! [Hitler ha condecorat diversos generals]»), 1944-1945 (Col·lecció Família Armengol Gasull). Hitler condecora amb creus de ferro oficials i soldats rasos totalment desencaixats davant les ruïnes d'Alemanya.

10. ELS LÍMITS DE L'HUMOR

Podem caricaturitzar ciutats bombardejades? Podem dibuixar l'enemic com carn picada per a fer salsitxes?

La primera paradoxa és visual. Quan Armengol dibuixa humans crucificats a l'esvàstica, no vol fer riure, vol que reflexionem. Però ho dibuixa com si fora una caricatura: al diari acostem la mirada preparats per a riure. I el segueixen infinites paradoxes perquè infinits eren els matisos i el dolor, i a ell li pagaven per fer-nos riure. Els seus *cartoons* son un territori fèrtil per a un debat que ens segueix interpel·lant: on acaba la ironia i comença la crueltat?

Japanese Landscape («Paisatge japonès»), 1942 (Col·lecció P. Garcia-Planas). L'aviació dels EUA amenaça l'arxipèlag japonès. Dibuix publicat en *France: Liberté, Égalité, Fraternité*, Londres, n. 514, 23 d'abril de 1942. Les àguiles mostren l'emblema de la força aèria dels Estats Units.

Counter offensive (Russians advancing on all front; Poland) («Contraofensiva [Els russos avancen en tots els fronts; Polònia]»), 18 de gener de 1943 (A. L. & P. A. Kiddey). L'Exèrcit Roig ha guanyat la batalla de Stalingrad i passa a l'ofensiva contra les tropes alemanyes en territori soviètic. Hitler, irat i alié a la situació bèl·lica real, continua torturant Polònia, personificada en un home seminu.

11. UN REICH EN RETIRADA

És la contravictòria dibuixada en un sol moviment operístic: els soldats alemanys –més ninots que mai– travessant espordits l'Arc de Triomf de París. La història es rebobina i allò que el 1940 era una desfilada de prepotència, ara, el 1944, és la representació gràfica de l'afonament del Tercer Reich. Els soldats de Hitler ja no tenen forces, ni convicció... ni dents. Al Führer només li queda l'apel·lació al miracle, a les armes *màgiques* que vol creure que canviaran el curs de la guerra.

Overwhelmed operator («Operador desbordat»), 1944 (Col·lecció Família Armengol Gasull). Hitler –caricaturitzat com a operador telefònic del «Nazi war switch board»– no dona l'abast a tots els fronts de guerra oberts pels aliats entre 1943 i 1944: França, Rússia, Itàlia... i Alemanya.

Arch de Triomph. "Nach Paris" («L'Arc de Triomf. "A París"»), agost de 1944 (Col·lecció Família Armengol Gasull). Poc més de quatre anys després de l'ocupació alemanya de París amb la Wehrmacht passant victoriosa per l'Arc de Triomf, entre el 19 i el 25 d'agost de 1944 es produeix l'alliberament de París.

12. CAP A LA VICTÒRIA ALIADA

Primer resistència, després ofensiva i, al final... victòria amb la V que Churchill ha exhibit des del primer moment. Tot és autoconvenciment i missatges en positiu per a difondre entre els lectors d'Amèrica a Oceania. És el final d'un combat de propagandes, un xoc de potències que han mobilitzat tota la seua capacitat de persuasió. S'acosta el final i tothom toca a la porta de les Nacions Unides acabades de nàixer.

Sense títol (Moscow Conference; Peace; Churchill Roosevelt taylors [Conferència de Moscou; Pau; Churchill i Roosevelt, sastres]), 3 de novembre de 1943 (Col·lecció Família Armengol Gasull). Entre el 19 i el 30 d'octubre es reuneixen a la capital soviètica els ministres d'exteriors dels Estats Units, la Gran Bretanya i la Unió Soviètica per a firmar diferents acords sobre la gestió de la postguerra. Es comença a construir el nou orde europeu.

The fairy of the seven seas (German sea warfare) («La fada dels set mars [Guerra marítima alemanya]»), 1942-1943 (A. L. & P. A. Kiddey).

13. ALEMANYA EN RUÏNES

No és una metàfora. Les ciutats del Tercer Reich han quedat arrasades per l'aviació aliada. Armengol dibuixa l'horror de Berlín o Dresden en resposta als bombardejos nazis sobre Varsòvia, Londres o Coventry. S'ha de caricaturitzar com Alemanya és castigada.

Hitler s'haurà de menjar, ara sí metafòricament, el seu *Mein Kampf*. Tots els seus somnis –malsons per a la resta de la humanitat– són agranats, per molt que la propaganda nazi vocifere encara a un poble alemany convertit en zombi.

És l'última caricatura d'Armengol, el maig de 1945: la justícia castigarà els alemanys pels seus crims.

Cheer up! (Germany) («Animeu-vos! [Alemanya]»), 1943-1944 (Col·lecció Família Armengol Gasull). Himmler «ordena» al poble alemany que s'anime tot i els bombardejos aliats, la falta d'aliments, etc.

Between Purgatory and Hell («Entre el purgatori i l'infern»), 1943-1945 (A. L. & P. A. Kiddey). El nazisme és destruït pels bombardejos dels aliats. A la brutalitat hitleriana es respon amb més brutalitat.

ELS COMBATENTS EN LA BUTXACA

MONEDES DE LA GUERRA

QUE VA DIBUIXAR MARIO ARMENGOL

Rafael Company

En els dibuixos irònics sobre la Segona Guerra Mundial que Mario Armengol va fer, entre 1941 i 1945 i en tant que assalariat del Ministeri d'Informació britànic, van incorporar-s'hi els retrats caricaturescos de diversos mandataris i d'alguns altres personatges dels països en conflicte.

Entre els caricaturitzats trobem caps d'estat, o de govern, de sis estats que van ser agressors al llarg del període 1939-1945. Uns van ocupar altres països des de l'inici de les hostilitats, com en el cas de l'Alemanya de Hitler (1) i de la Unió Soviètica de Stalin (2) a partir de l'1 i el 17 de setembre de 1939, respectivament. Altres van figurar en el camp dels atacants des de l'any següent: la Itàlia de Mussolini i Víctor Manuel III (3), comptant des de l'11 de juny de 1940. Finalment, altres van esdevenir agressors des de la tardor de 1941; parlem de l'Espanya de Franco (4, 4'), la França de Pétain i Laval (5), i el Japó de Tojo (i Hirohito) (6), que es farien presents en el camp de batalla –utilitzant diferents fórmules de participació militar en la guerra– des dels inicis d'octubre, les darreries de novembre i el 7 de desembre d'aquell any. Això sí: l'Stalin representat en aquells *cartoons* d'Armengol havia deixat de ser acusat d'agressor perquè, el 22 de juny de 1941, el Tercer Reich envai la Unió Soviètica per a gran sorpresa de l'ocupant del Kremlin (2').

I juntament amb l'Stalin que havia posat la Unió Soviètica del costat dels aliats, Mario Armengol va dibuixar els altres *grans* membres de la coalició enfrontada a l'Eix nazi-feixista: el Roosevelt que ostentava la presidència dels Estats Units (7); el De Gaulle que liderava la França Lliure, oposada al col·laboracionisme pétainista (8); el Chiang Kai-shek que resistia als japonesos a la Xina (9); i, *last but not least*, el Churchill que, situat al capdavant del Regne Unit, durant molt de temps va estar completament sol davant l'embranchida nazi (10).

Tots els cognoms esmentats, doncs, són propis de *màxims* combatents d'un costat i de l'altre, i les monedes que tot seguit es mostren són algunes de les que els soldats podien portar en les butxaques. Eren discos de metall plens de simbolismes, que van ser encunyats en el context de l'ascens dels totalitarismes i de l'abisme obert davant les democràcies, i que ens ensenyen a veure més enllà de l'aparença. Com tantes vegades va fer Armengol.

+ (i)

1

2

2'

3

4

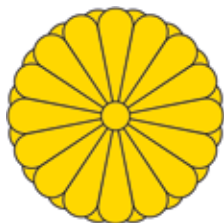
4'

5

6

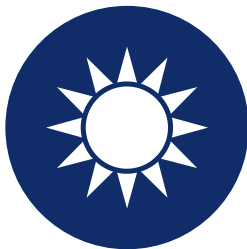

7

8

9

10

El català Mario Armengol Torrella va ser l'únic artista espanyol que va treballar massivament per a la propaganda britànica i dels aliats durant la Segona Guerra Mundial. Ho va fer en un estil versàtil i tremendament modern, que apunta ja cap al còmic actual. La seua obra ens segueix interpell·lant sobre una qüestió molt transcendent: com un il·luminat farcit d'odi pot conduir pobles sencers cap a l'abisme, seduïnt la pròpia societat fins a la degradació col·lectiva.

Diputació
de València

Àrea de
Cultura

MuVIM
Un museu diferent

Amb la col·laboració de

MUSEU
NACIONAL
D'ART DE
CATALUNYA